

Retkes Attila:

Különös metamorfózis – cigányzenéből jazz¹

Ittész Tamás kiváló tanulmányából² tudjuk, hogy a budapesti cigányzenekarok már a 20. század első évtizedeiben játszottak népszerű ragtime- és jazz-kompozíciókat. A Jazz Oktatási és Kutatási Alapítvány archívumában található dokumentumok³ pedig arra világítanak rá, hogy az 1920-as évektől egyes cigányzenekarok dobfelszerelést és tölcéses hegedűt használtak, hogy hitelesebben szólaltathassák meg a jazzes tánczenei tételeket. Az igazi változás azonban az 1930-as évek végén következett be, amikor az Ostende kávéházban, az első magyar Rajkó zenekarban játszó tizenéves brácsás, **Horváth „Patkány”⁴ Sándor** (1923–1977) gitározni kezdett, és érdeklődése a hagyományos cigányzene helyett más szórakoztatózenei műfajok (így elsősorban a jazz) felé fordult.

Az 1940-es években indult nemzedék

Horváth „Patkány” Sándor öccse, az ugyancsak kiváló jazz-gitáros és zenepedagógus, Horváth „Patkány” Dezső (1931–2005) visszaemlékezése szerint „drága anyánk, aki több hangszeren játszott, és a mai napig nem tudjuk, hogy ezt kitől örökölte, rögtön befogta őt gitárra. Anyánk egyébként gitározott, cimbalmozott, brácsázott és harmóniumon is játszott. A legelső gitárt ő vette Patkány Sanyinak, mert látta, hogy a brácsot mellőzni akarja mindenáron. (...) Úgy számítom, hogy nem a negyvenes, hanem a harmincas években ő hozta be a gitárt Magyarországra.”⁵ Horváth Sándor az 1940-es években az Arizona mulató megbecsült muzsikusa lett: a zenekarban Cziffra György zongoraművésszel, id. Pege Aladár nagybőgőssel, Piroska Zoltán szaxofonossal és a később országszerte ismertté vált dobossal, Kovács Gyulával játszott együtt. Halper László felidézte: az Arizona-zenekar tagjai az akkor tíz-tizenkét éves Horváth Dezsőt hetente többször moziba küldték, hogy nézze meg a legújabb

¹ A „Lendület” 20–21. Századi Magyar zenei Archívum és Kutatócsoport által rendezett, *Könnyűzene – Könnyű zene? Magyar populáris zene a 20-21. században* című konferencián, 2014. január 31-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

² Ittész Tamás: „Hungarian Gypsy Ragtime 1905–1919”. Lemezborító szövege. Pannon Jazz, PJ 1022 (CD), 1997.

³ Simon Géza Gábor: *Magyar jazztörténet*. Budapest: Magyar Jazzkutató Társaság, 1999. 47.

⁴ „Patkány kreol bőrű, fekete bőrű volt, a fogai nagyok voltak, de nagyon gyönyörű fogai voltak, kép is van róla. Fiatal gyerekként mondták róla, hogy olyan, mint a patkány”. Kathy Horváth Lajos hegedűművész visszaemlékezése. In: Halper László: *Zenészlegendák – Legendás történetek legendás romazenészekekről*. Budapest: Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ, 2013. 81.

⁵ Halper László: *Zenészlegendák – Legendás történetek legendás romazenészekekről*. Budapest: Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ, 2013. 71.

amerikai filmeket, tanulja meg a legnépszerűbb slágereket, amelyekből Cziffra György készített jazz-átíratot. Az Arizonában sokszor egy-két nappal a filmpremier után már játszották is a moziban hallható zeneszámokat.⁶ Horváth Sándor 1947-től Svájcban, később az NSZK-ban élt, így a magyarországi jazzéletben egyáltalán nem vett részt. Virtuozitása azonban ma is legendás: az 1960-as években, Münchenben a swing-korszak örökzöldjei mellett hatalmas sikerrel játszott gitáron Dizzy Gillespie trombita- és Oscar Peterson zongoraszólóit, amivel még a Londonban élő neves gitáros, Oscar Moore⁷ elismerését is kivívta.⁸

Horváth Sándor másik öccse, **Horváth „Kati”⁹ Lajos** (1924–1980) klasszikus hegedűművésznek készült, később szalonzenész lett, majd a budapesti Hotel Intercontinental cigányzenekarát vezette. Emellett kiváló jazz-gitárosként ismerték: az 1950-es évek végén Magyarországon még nem voltak elektronikus hangszerek, de ő már csöves erősítővel játszott – fiának azt mesélte, hogy sokszor meg is rázta az áram. A család egyik legendás története szerint az 1960-as évek elején Horváth Sándor és Horváth Lajos – azaz Patkány és Kati – Münchenben találkoztak, és egy zenés szórakozóhelyen, záróra után gitárpárbajt rendeztek. A küzdelemből Patkány került ki győztesen, mert a legvirtuózabb, improvizatív szólókat is az ujjáival játszotta, míg öccse ugyanazt a tempót már csak pengetővel bírta.¹⁰

A Horváth-testvéreknek közeli rokona, első unokatestvére volt a magyar jazztörténet egyik legnagyobb hatású muzsikusa, **Bacsik Elek** (1926–1993), akivel gyerekkoruk óta együtt játszottak. Bacsik pályafutását, kompozícióit elemezve viszonylag könnyen nyomon követhető a címben szereplő „különös metamorfózis”: a cigányzenei hagyománynak a jazz műfajába történő átörökítése. Erdélyből áttelepült édesapja brácsás volt, ő maga pedig gyermekkorában hegedülni tanult – Simon Géza Gábor tanulmányából¹¹ tudjuk, hogy már polgári iskolás (10–12 éves) korában Bach, Mozart, Beethoven, Brahms, Csajkovszkij,

⁶ Retkes Attila interjúja Halper Lászlóval az MTA BTK Zenetudományi Intézet 20-21. Századi Zenei Archívum és Kutatócsoport Oral History Gyűjteménye számára (Budapest, 2013. szeptember–október).

⁷ [Oscar Moore adatlapja](#) az Allmusic.com oldalon.

⁸ Retkes Attila interjúja Halper Lászlóval az MTA BTK Zenetudományi Intézet 20-21. Századi Zenei Archívum és Kutatócsoport Oral History Gyűjteménye számára (Budapest, 2013. szeptember–október).

⁹ „A harmadik fiú volt édesapám, és akkor a szülei már nagyon szerettek volna egy lányt. (...) Megszületett a kisfiú, de mielőtt megszületett volna, mondták a szülei, hogy ha kislány lesz, Kati lesz a neve. És így rajta maradt a Kati név. (...) Az egész szakma így szólította, nem is szólították másként édesapámat, például Lajos bácsinak. Csak aki nem ismerte jól, az nem merte Katinak szólítani. Ő maga is a Kati névnapot tartotta meg. A koncertirodán, a rádióban meg mindenhol azt mondták neki, hogy Kati úr vagy Kati bácsi.” Kathy Horváth Lajos hegedűművész visszaemlékezése. In: Halper László: *Zenészlegendák – Legendás történetek legendás romazenészeiről*. Budapest: Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ, 2013. 81.

¹⁰ Retkes Attila interjúja Halper Lászlóval az MTA BTK Zenetudományi Intézet 20-21. Századi Zenei Archívum és Kutatócsoport Oral History Gyűjteménye számára (Budapest, 2013. szeptember–október).

¹¹ Simon Géza Gábor: „Bacsik Elek – Az első 22 év. Mária Valéria Új-Teleptől a Zeneakadémiáig.” *Gramofon*, 2014/2, 46–51.

Paganini és Bartók műveit játszotta. Az 1940-es évek elején, autodidaktaként gitározni kezdett: elsősorban unokatestvéreitől – Sándortól, Lajostól és Dezsőtől – leste el a mesterfogásokat. Kathy Horváth Lajos hegedűművész visszaemlékezése szerint „Bacsik ott lakott velük, egész nap szólt a zene, és Bacsik olyan jókat játszott, hogy nagyapámnak vége volt. Jött haza éjjel, hallotta a gitározást, és azt mondja: idehoztátok az unokatestvéreket, hát már levág titeket lassan, olyan dzsanista.¹² Már azt hittem, hogy Patkány gitározik, de odanézek, és az Elek volt. (...) Patkány és Bacsik úgy versenyeztek egymással, hogy elhangolták egymás gitárját, persze úgy, hogy a húrok között a hangtávolság valamilyen konkrét hangköz legyen. Az győzött, aki a széhangolt gitáron jobban tudott játszani.”¹³

1943-ban Bacsik Elek is az Arizona mulató zenekarába került, s még ugyanabban az évben – Tabányi Mihály kiségyüttesével, illetve a Szabó-Quitter big banddel – elkészítette első hanglemezfelvételeit.¹⁴ 1945 után hegedűsként, gitárosként, sőt alkalmanként csellistaként és nagybögősként is koncertezett. Simon Géza Gábor megállapítása szerint „a Zeneakadémián, valamint a Magyar Rádió jazzadásaiban szinte napi vendég volt, mint kiségyüttesek tagja. A rádióújságok, a Pesti Műsor, valamint a zeneakadémiai plakátok alapján megállapítható, hogy Bacsik Elek az akkori élvonal valamennyi jelentős képviselőjével szerepelt.”¹⁵ 1947-ben, a Magyar Rádió számára rögzítette az *It's Only A Papermoon* című amerikai standardet, amelynek felvételén Radics Gábor zongorázott és id. Pege Aladár nagybögözött. Szabó Sándor gitárművész¹⁶ elemzése szerint „itt már komoly feladatot bíztak a gitárra, ő vezeti be a témát, a zongoraszólo alatt is mindvégig kísér, és van egy igen ízes, virtuóz szólója, ami egy kicsit talán meg is előzi a korát. Semmivel sem marad el a korabeli amerikai gitárosoktól. Meglepő színvonal 1947-ben egy magyartól.”¹⁷

Bacsik 1948 nyarán, a Magyar Revü Táncczenekar tagjaként elhagyta Magyarországot. Svájcban, Libanonban, Olaszországban, Spanyolországban, Portugáliában dolgozott, majd 1959-ben Párizsban telepedett le, ahol már zenekarvezetőként aratott sikereket. 1966-tól haláláig az Egyesült Államokban élt. Első önálló lemezét – *The Electric Guitar of the Eclectic*

¹² Dzsaniista = a budapesti roma zenészek körében ismert kifejezés, jelentése: jól muzsikál, érti a dolgát.

¹³ Halper László: *Zenészlegendák – Legendás történetek legendás romazenészekről*. Budapest: Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ, 2013. 81.

¹⁴ Tabányi Mihály és szólolistái: Kann die Liebe sünde sein, Amapola, Tipi Tipi Tin, Für eine Nacht voller Seligkeiten. Imperial JU 3057, JU 3058, JU 3059 (78-as fordulatszámú lemezek), 1943. Szabó – Quitter Táncczenekar: A lámpa zöld, Com com com, Ó gondoldj rám, Serenade in Blue I., Serenade in Blue II. Imperial JU 3037, JU 3040, JU 3046, JU 3056 (78-as fordulatszámú lemezek), 1943.

¹⁵ Simon Géza Gábor: „Bacsik Elek – Az első 22 év. Mária Valéria Új-Teleptől a Zeneakadémiáig.” *Gramofon*, 2014/2, 48.

¹⁶ [Szabó Sándor hivatalos honlapja](#) (életrajz, diszkográfia).

¹⁷ Idézi: Simon Géza Gábor: „Bacsik Elek – Az első 22 év. Mária Valéria Új-Teleptől a Zeneakadémiáig.” *Gramofon*, 2014/2, 49.

*Elek Bacsik*¹⁸ címmel – 1962-ben készítette el, s ettől kezdve a modern jazz, a francia sanzon és a megszülető amerikai rock and roll legnagyobb egyéniségeivel játszott együtt. Halper László szerint „Bacsik Elek nagyon népszerű volt Párizsban, vasárnaponként egy tévéshow-ban játszott olyan sztárokkal, mint Aznavour és Bécaud. (...) Amerikában főleg hegedűn játszott. Időnként a vioelectra nevű speciális hangszert használta. Ennek mérete a hegedűéhez hasonló, de egy oktávval mélyebbre van hangolva, így ez a hangszer a cselló és a brácsa közötti fekvésben szól. A *Bird and Diz* című lemezen¹⁹ ezzel a hangszerral játszotta fel, a stúdió adta lehetőségeket kihasználva önmagával unisonóban a témákat és a szólókat.”²⁰ Cigány gyökereit mindvégig büszkén vállalta: a világhírű trombitással, Dizzy Gillespie-vel rögzítette a *For the Gypsies* című számot, amely helyet kapott a *Dizzy on the French Riviera* című lemezen.²¹ Az 1993-ban, szegényen és elfeledetten, Chicago egyik külvárosában elhunyt Bacsik így fogalmazta meg ars poeticáját: „A romák számára az országhatárok, a fajok vagy a kultúrák nem jelentenek korlátokat. Nekünk az egész föld olyan, mint a határtalan univerzum. Ez a mi küldetésünk az életben – megmutatni, hogy a világ mennyire nyitott. Én ezt a zenémen keresztül tudom megvalósítani, ami a szerelmem és az életem.”²²

A Horváth-testvérek és Bacsik Elek közvetlen baráti körébe tartozott **Csányi Mátyás** (eredeti nevén: Csányi Ernő, 1929–1980) jazzhegedűs. Az Ostende kávéházban játszó Rajkó zenekarból kiemelkedve már hatévesen nyugat-európai turnéra utazott; 1938-tól – csodagyerekként – saját cigányzenekarát vezette. Az 1940-es évek közepétől mind gyakrabban játszott jazzt, és néhány hónap alatt tökéletesen megtanult gitározni. Felesége visszaemlékezése szerint „amikor udvarolt nekem Matyi, és Bacsik Elekkel ketten gitároztak együtt, amikor vége volt, Bacsik kezét csókolt Matyinak. Borzalmasan jól tudott muzsikálni.”²³ Horváth Dezső szerint a tizennyolc esztendőes Csányi „hegedűn játszotta már abban az időben Paganini *Ördögkacagás* című darabját, játszotta a *Perpetuum mobilét*, aztán

¹⁸ Fontana 680 221 ML (LP), 1962.

¹⁹ A *Bird and Diz* Charlie Parker (szaxofon) és Dizzy Gillespie (trombita) egyik legsikeresebb közös stúdióalbuma. Clef/Verve MG C-512 (LP), 1952.

²⁰ Halper László: *Zenészlegendák – Legendás történetek legendás romazenészeiről*. Budapest: Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ, 2013. 41.

²¹ A *Dizzy on the French Riviera* Dizzy Gillespie (trombita) és zenekarának 1962-es koncertlemeze, amelynek hangszerelését az ugyancsak világhírű Lalo Schiffrin készítette, producere Quincy Jones volt. Philips 822 897-2 (LP), 1962.

²² Idézi: Halper László: *Zenészlegendák – Legendás történetek legendás romazenészeiről*. Budapest: Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ, 2013. 5.

²³ Halper László: *Zenészlegendák – Legendás történetek legendás romazenészeiről*. Budapest: Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ, 2013. 50.

1948-ban Holéczy Ákossal,²⁴ a Corvin áruház éttermében már gitáron szólózta ugyanazt. Ő gitáron úgy szólózott, amire nem találok szavakat. Nekem ő volt a példaképem.”²⁵

Az 1950-es években Csányi a hagyományos cigányzenekari repertoártól eljutott a szalonzenéig és a jazzig. 1960-ban – gitárosként – a Magyarországon is népszerű svájci énekes, Vico Torriani zenekarába került, s ettől kezdve Ausztriában, illetve az NSZK-ban élt. 1964-ben jazz-hegedűsként nyert nemzetközi versenyt Hamburgban. Hosszú időt töltött az Európa-szerte koncertező osztrák klarinétos-zenekarvezető, Fatty George (Franz Georg Pressler)²⁶ együttesében. Halper László a legendás történetek között említi, hogy a hatvanas évek végén, a Bécsben koncertező Oscar Peterson véletlenül hallotta Csányi gitárjátékát, s azonnal meghívta a saját zenekarába, de „Matyi arra hivatkozott, hogy nagyon fél a repüléstől, s ezért nem ment vele.”²⁷ Tanulságos Kőszegi Imre visszaemlékezése is, amely szerint a Rákfogó együttes tagjaival – köztük Szakcsi Lakatos Bélával és Babos Gyulával – a nürnbergi jazzfesztiválról hazatérőben találkoztak a középkorú, betegeskedő (súlyosan asztmás) Csányival, aki egy müncheni jugoszláv étteremben hegedült. Bár gitárját már évekkal azelőtt zálogházba adta, kölcsönkérte Babos hangszerét, és „úgy játszott, mint Benson²⁸ fénykorában. Életveszélyes volt.”²⁹

A cigányzenekari hagyományban felnőtt, később hegedűről gitárra váltó jazzmuzikusok közül **Kovács Andor** (1929–1989) volt az egyetlen, aki a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas években mindvégig aktívan részt vett a magyarországi jazzéletben. A Nemzeti Zenede hegedű szakán Ország Tivadar³⁰ növendéke volt, de 1944-ben, egy rádióműsorban meghallotta az európai roma jazz megteremtője, Django Reinhardt játékát, s ennek hatására néhány hónap alatt megtanult gitározni. Mint önéletrajzi írásában fogalmazott, „1945 októberében olyan szerencse ért, mintha megnyertem volna az ötös lottót. Tizenhat éves fejjel bekerültem egy olyan zenekarba, ahol három nagy gitáros mellett játszhattam. (...) A zenekar tagja volt

²⁴ Holéczy Ákos klarinétos-szaxofonos a negyvenes-ötvenes évek egyik legsikeresebb hazai tánczenekarának vezetője volt. Gyakran koncertezett feleségével, Ákos Stefi (eredeti nevén: Szűcs Stefánia) énekesnővel.

²⁵ Halper László: *Zenészlegendák – Legendás történetek legendás romazenészekekről*. Budapest: Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ, 2013. 54.

²⁶ [Fatty George \(Franz Georg Pressler\)](#) adatlapja az Allmusic.com oldalon.

²⁷ Retkes Attila interjúja Halper Lászlóval az MTA BTK Zenetudományi Intézet 20-21. Századi Zenei Archívum és Kutatócsoport Oral History Gyűjteménye számára (Budapest, 2013. szeptember–október).

²⁸ [George Benson gitárművész, zeneszerző hivatalos honlapja](#) (életrajz, diszkográfia, kép- és hanganyagok).

²⁹ Halper László: *Zenészlegendák – Legendás történetek legendás romazenészekekről*. Budapest: Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ, 2013. 58.

³⁰ Ország Tivadar (1901–1963) hegedűművész, zeneszerző, a Zeneakadémia tanára. Szabó Ferenc nekrológia szerint „a magyar szimfonikus művészetnek mai magaslataira való felemelésében Ország Tivadarnak szinte felmérhetetlen jelentősége, nagy szerepe volt. Ő nemcsak hangversenyző zenekaraink kiváló hegedűseinek és brácsásainak seregét nevelte nagy tudású, jó muzsikussá, hanem mint különböző zenekarok hangversenymestere, nevelő és művészi irányító munkájával mindenütt a zenekar lelke és fáradhatatlan motorja volt. Egész életét a művészi és nevelő munka töltötte be.” *Magyar Zene*, 1963/5. 22.

Bacsik Elek gitáros, Horváth Sándor gitáros, akit Nagypatkányként ismertek – ha a gitárján leütött egy akkordot, úgy szólt, mint három gitár együtt, úgy szteppelt, hogy akár abból is megélhetett volna, ha leült dobolni, a legjobb dobosnak is feladta a leckét –; az öccse, Horváth Lajos, becenevén Kati, aki olyan kiváló muzsikus volt, hogy még Patkány is tartott tőle. (...) A negyedik gitáros voltam én. Csak úgy voltak hajlandók befogadni a baráti körbe, ha bizonyítok nekik. Meg kellett állapítanom, hogy a bekanyarodó villamos zaja milyen hangnemben szól.”³¹

Kovács Andor 1947-ben alapította meg első saját zenekarát, amely a Rákosi-korszakban Volga gitáregyüttes néven szerepelt az egykori Royal Varietében, azaz a Fővárosi Népszórakoztató Intézmények Igazgatóságához tartozó Fővárosi Varietében.³² Kovács rendszeresen játszott Tabányi Mihállyal, és 1951-től egy évtizeden át tagja volt Martiny Lajos együttesének, amellyel számos rádiófelvételt készített, és a kelet-európai szocialista országok mellett Nyugatra is eljutott. A Magyar Hanglemezgyártó Vállalatnál 1957 szeptemberében és októberében, illetve 1958 februárjában – szólóban, vonószekari kísérettel, illetve a Lyra Vokálegyüttes közreműködésével – készítette első felvételeit, amelyek 78-as fordulatszámú bakelitlemezen³³, valamint négy számot tartalmazó, úgynevezett EP-korongon³⁴ jelentek meg. Ezekon Kovács a Gonda János által „jazzes tánczenének” nevezett stílusban, hosszabb improvizációk nélkül játszik – túlnyomórészt amerikai örökzöldeket, valamint egy saját kompozíciót (Hajnalhasadás). 1958. szeptember 3-án, Kovács Gyula közreműködésével rögzítette azt a Gitár-dob párbajt, amely 78-as fordulatszámú lemezen,³⁵ majd évtizedekkel később – a Hungarian Jazz History sorozatban – CD-n is megjelent.³⁶ 1959. szeptember 30-án Pege Aladárral és Kovács Gyulával trióban vett lemezre négy számot – köztük Lehár Ferenc népszerű Vilja-dalának jazzes átíratát.³⁷

1961-től Kovács Andor saját kisegyütteseit vezette; megélhetését – az erzsébetvárosi Emkében, a várbeli Alabárdos étteremben, illetve időnként külföldön – vendéglátóipari

³¹ Kovács Andor önéletrajzi írása megtalálható a Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ archívumában (Budapest).

³² Szócikk a Royal Varietéről a Magyar Színházművészeti Lexikonban. [Online elérés](#) (hozzáférés dátuma: 2014. április 2.).

³³ Kovács Andor gitár-együttese: Stardust, Night And Day, St. Louis Blues, Gondolatok. Qualiton T 7310 (78-as fordulatszámú lemez), 1958. Kovács Andor (gitár) és a Lyra vokálegyüttes: C Jam Blues (=Hallo, Boogie), Tabu, Éjféle karaván (Hajnalhasadás). Qualiton T 7331 (78-as fordulatszámú lemez), 1958.

³⁴ Kovács Andor gitár-együttese: Stardust, Night And Day, St. Louis Blues, Gondolatok. Qualiton EP 7079 (EP-korong), 1958. Kovács Andor (gitár) és a Lyra vokálegyüttes: C Jam Blues (=Hallo, Boogie), Tabu, Éjféle karaván (Hajnalhasadás). Qualiton 7076 (EP-korong), 1958.

³⁵ Kovács Andor – Kovács Gyula: Gitár-dob párbaj. Qualiton T 7364 (78-as fordulatszámú lemez), 1959.

³⁶ Kovács Andor – Kovács Gyula: Gitár-dob párbaj. Hungarian Jazz History 3. Hungaroton HCD 71010 (CD).

³⁷ Kovács Andor – Pege Aladár – Kovács Gyula: Signal, Satin Doll, Vilja, Szól a gitár. Qualiton EP 7041 (EP-korong), 1960.

zenészként biztosította, de szívesen játszott jazzt is. Egykori zenésztársa, Deseő Csaba szerint a gitárosok közül – Django Reinhardt mellett – Wes Montgomery,³⁸ később George Benson felvételeit hallgatta leggyakrabban. „Abszolút lépést tartott a korrall (...) és a különböző újabb és újabb stílusirányzatokkal. Például nagyon szerette és kitűnően játszott a jazz-rockot, amit nem mindenki szeretett egyformán. Nagyon sok felvételt készített a Magyar Rádióknak ebben a stílusban is.”³⁹

Külföldi szerződése miatt a Budapesti Ifjúsági Jazzklub (Dália) tevékenységében nem vett részt; az 1960-as évek második felében indult koncert- és fesztiváletbe viszont intenzíven bekapcsolódott. 1966. október 15-én, a varsói Jazz Jamboree fesztiválon – Deseő Csaba (brácsa), Rahói Ernő (bőgő) és Jávor Vilmos (dob) társaságában – félórás koncertet adott örökzöldekből és saját szerzeményekből. „Modern swingnek nevezném azt a stílust, amit Kovács Andorral játszottunk. Django Reinhardt és Stephane Grappelli zenéjét mindnyájan nagyra becsültük, ez volt a kiindulópontunk, de mi újabb hangzásokat kerestünk. A varsói közönség vette a lapot, és nagy ovációval fogadta a produkciót”⁴⁰ – emlékezett vissza első közös koncertjükre Deseő Csaba. Ezt a koncertet hanglemezfelvétel is megörökítette: a lengyel kiadású albumon⁴¹ a kvartett Kovács Andor egyik saját szerzeményét (*Blues*) és Duke Ellington *Blue Prelude* című kompozícióját játssza. Kovács 1967-től szerepelt a Gonda János által kezdeményezett és szerkesztett Modern Jazz hanglemezsorozat albumain: Duka Norberttel (bőgő)⁴² és Kovács Gyulával, illetve Pege Aladárral és Kovács Gyulával trióban; Szakcsi Lakatos Bélával, Vajda Sándorral (bőgő) és Kőszegi Imrével kvartettben; Pege Aladárral duóban játszott.⁴³ 1968-ban tagja volt a Budapest All Stars elnevezésű zenekarnak – Vukán György, Pege Aladár, Deseő Csaba, Kovács Andor, Kovács Gyula –, amellyel egy kelet-berlini jazzfesztiválon aratott sikert.

A Kovács Andor által képviselt modern swing az 1970-es években érezhetően háttérbe szorult: a korábbinál ritkábban jutott koncertlehetőséghez és hanglemezt sem készített,

³⁸ [Wes Montgomery adatlapja](#) az Allmusic.com oldalon.

³⁹ Halper László: *Zenészlegendák – Legendás történetek legendás romazenészekről*. Budapest: Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ, 2013. 103.

⁴⁰ Deseő Csaba: „Emlékeim a hatvanas évekből – 2. rész”. *JazzMa – jazz zenei portál*, 2014. február 4. [Online elérés](#) (hozzáférés dátuma: 2014. április 28.).

⁴¹ Jazz Jamboree 66, Vol. 2. Polskie Nagrania Muza – XL 0343 (LP), 1967.

⁴² [Duka Norbert adatlapja](#) a Naxos hanglemezkiadó honlapján.

⁴³ Andor Kovács Ensemble (Kovács Andor – gitár, Duka Norbert – bőgő, Kovács Gyula – dob): Jazz Jamboree. Modern Jazz VI., Anthology LPX 17372, SLPX 17372 (LP), 1967. Andor Kovács Ensemble (Kovács Andor – gitár, Pege Aladár – bőgő, Kovács Gyula – dob): Capriccio II. Modern Jazz VII., Anthology '68. Qualiton LPX 17392, SLPX 17392 (LP), 1968. Andor Kovács Ensemble (Kovács Andor – gitár, Szakcsi Lakatos Béla – zongora, Vajda Sándor – bőgő, Kőszegi Imre – dob): Borzongó lány (Trembling Girl). Modern Jazz Anthology IX. Hungaroton, SLPX 17421 (LP), 1970. Andor Kovács – Aladár Pege (Kovács Andor – gitár, Pege Aladár – bőgő): Extázis (Extasy). Modern Jazz Anthology X. Hungaroton SLPX 17441 (LP), 1971.

filmzenékben, rádiófelvételeken viszont rendszeresen közreműködött. Élete utolsó évtizedében – betegsége ellenére – ismét aktívabbá vált: Hot Club Budapest elnevezésű zenekarával Jugoszláviában (Zágráb) és Olaszországban (Ivrea) adott koncertet. 1985-ben, *Nuages* (Felhők) címmel elkészítette első és egyetlen önálló nagylemezét,⁴⁴ amely – Django Reinhardt stílusát idéző kompozícióival, blues-tételeivel és vonós kamarazenekari hangszereléseivel – sajátos keresztmetszetét adja a sokoldalú Kovács Andor pályájának. Játéka emellett egy brit és két horvát kiadású lemezen is hallható,⁴⁵ számos publikálatlan felvételét Deseő Csaba őrzi archívumában.⁴⁶

Az újabb generáció

Az elmúlt évtizedek magyarországi jazzéletének meghatározó személyisége, **Szakcsi Lakatos Béla** (1943–) cigányzenész családból származik: brácsás nagyapja Dombóvár mellől, a Tolna megyei Szakcs községből jött fel a fővárosba, ahol hamarosan a legendás primás, Magyar Imre zenekarának tagja lett. Szakcsi Lakatos a hetvenedik születésnapján készült életút-interjúban⁴⁷ elmondta: nem cigány környezetben nőtt fel, de az 1950-es évek végén kortársaival – Lakatos Ablakos Dezső szaxofonossal és Pecek Lakatos Géza dobossal – megalapította első zenekarát, s ettől kezdve a Józsefváros, ezen belül is a Mátyás tér sajátos roma szubkultúrája határozta meg fiatal éveit. „Én korábban nem jártam közéjük, a Pap téren futballoztam magyar gyerekekkel. Nagyon érdekes volt számomra a kontraszt. Más volt a tempójuk, az életfelfogásuk, és nekem nagyon tetszett a jazz, a szabad élet, bár sok rossz dologba is belevittek (...) Eldöntöttem, hogy nem megyek a Zeneakadémiára, jazzt fogok játszani. De nem bántam meg, mert akkor nem tanultam volna meg improvizálni.”⁴⁸

A modern magyar jazz születésének időszakában, az 1960-as években Szakcsi még nem volt koncertező művész: túlnyomórészt a vendéglátóiparban dolgozott, hosszabb időt töltött Nyugat-Európában és néhány hónapot az Egyesült Államokban. Kiválóan megtanulta a standard amerikai repertoárt, nagyszerűen improvizált, de saját kompozíciós stílusa ekkor még egyáltalán nem alakult ki. A roma gyökerek felfedezését a Fővárosi Operettszínház – és

⁴⁴ Kovács Andor: *Nuages* (Felhők). Hungaroton/Krém SLPX 17910 (LP), 1985. CD-kiadása: Hungaroton HCD 71010 (2002).

⁴⁵ Kovács Andor: *Olé!* In: *Blue Light. Rare Jazz/Fusion Gems from Hungarian Vaults Vol. 2. Cosmic Sounds* (Nagy-Britannia) CS-36 (CD). Kovács Andor: *Hot Club Blues*. In: *The Swinging Violin of Csaba Deseő. Jazzette* (Horvátország), BPCD 026 (CD). Kovács Andor: *All of Me*. In: *Croatia Records Presents Jazzette Catalogue*. CD-D-EPP 5093206 (CD).

⁴⁶ Deseő Csaba szíves közlése.

⁴⁷ Bércesi Barbara: „Isten az én menedzserem – Szakcsi Lakatos Béla 70 éves”. *Gramofon*, 2013/3. 55–57.

⁴⁸ Bércesi Barbara: „Isten az én menedzserem – Szakcsi Lakatos Béla 70 éves”. *Gramofon*, 2013/3. 56.

személyesen Csemer Géza író-rendező⁴⁹ – felkérésének köszönheti: a *Piros karaván* című musical (bemutató: 1974. március 16.) zenéjét már úgy írta meg, hogy alaposan tanulmányozta a magyarországi cigány folklórincset. Ma is kendőzetlen őszinteséggel beszél arról a hatalmas távolságról, amely a romungrónak nevezett fővárosi cigányzenészek, illetve a tradicionális, falusi környezetben élő cigányok kultúráját, életmódját elválasztja. „Lakatos Menyhért levitt engem kelet-magyarországi cigánytelepekre. Nagyon nagy hatással volt rám, amit ott láttam. A falu végén érkeztünk el hozzájuk, és mintha egyszerre Indiában vagy Afrikában találtam volna magam. Ekkor találkoztam először hagyományos életmódot folytató cigányokkal, akik még beszélték a nyelvet. Sajnáltam őket, hogy ilyen szegénységben élnek. Gyönyörű dalokat énekeltek a magnóra.”⁵⁰ Miklós Tibor a musical műfaj történetét feldolgozó monográfiájában úgy véli, „a *Piros karaván* nagy értéke Szakcsi Lakatos zenéje, amely a valódi cigányfolklórból merített, s a mélyére hatolva e zenekincsnek, eredeti tehetséggel, gazdag dallamkészlettel használta fel ezt. A sodró erejű, lendületes számok mellett fájdalmas-szomorú balladák is megszólaltak, amelyek Csemer költői tehetségét igazolták.”⁵¹

Szakcsi Lakatos Béla a nyolcvanas-kilencvenes években a mainstream jazz mellett behatóan tanulmányozta Bartók és Kodály örökségét, sőt Ligeti György, Kurtág György, Eötvös Péter kompozíciós világába is betekintést nyert. Az az elhatározás azonban, hogy a műfaji határokat átlépő – klasszikus dallam- és harmóniakészletet, jazz-elemeket, etnikus gyökerű motívumokat egyaránt alkalmazó – zeneszerzőként ismét a cigány zenekultúra örökségéből merítsen, csak az ezredfordulón fogalmazódott meg benne. Egy cigány szimfónia terve foglalkoztatta, amelyhez „a dallamokat, témákat elsősorban keleti (főleg indiai), illetve spanyol motívumkincsből válogatom, míg a magyar cigányzenéből inkább a recitativo-jelleget, a szabad kötetlen előadásmódot szeretném átvenni.”⁵² Bár ez a terv egyelőre nem valósult meg, a *Na dara!* (Ne félj!) című lemezen⁵³ Szakcsi mégis összegezte, amit cigány gyökereiről, a feszes tempótartás és a rubato-játék, a hagyományos cigányzenekar és a 20. századi jazz-trió látszólagos ellentmondásáról előadóművészként és komponistaként gondol. Szakcsi Lakatos Béla nemzedéktársa volt a fiatalon elhunyt, s mára szinte teljesen elfeledett, virtuóz gitáros és invenciózus zeneszerző, **Kosta Lukács** (1943?–1993). Az Ausztriában, illetve az akkori NSZK-ban koncertező muzsikusi műfaj történeti jelentőségét nem egyetlen

⁴⁹ Megemlékezés Csemer Gézáról (1944–2012) a [7 óra 7 – Itt kezdődik a színház című honlapon](#).

⁵⁰ Bércesi Barbara: „Isten az én menedzserem – Szakcsi Lakatos Béla 70 éves”. *Gramofon*, 2013/3. 57.

⁵¹ Miklós Tibor: *Musical! – Egy műfaj és egy szerelem története*. Budapest: Novella Könyvkiadó, 2002. 293.

⁵² Retkes Attila: „A zongora polihisztorja” [Beszélgetés Szakcsi Lakatos Bélával]. In: Retkes Attila: *Zenélő ezredkezdet – Válogatott interjúk 2000–2003*. Budapest: Nap Kiadó, 2004. 244.

⁵³ Szakcsi Lakatos Trió: *Na dara!* BMC Records, BMC CD 103 (CD), 2004.

lemeze (Mr. Guitar – 1969)⁵⁴ és több száz sikeres fellépése adja, hanem az a tény, hogy művészetével a 20. századi szintó cigányzene legjelentősebb alakja, Django Reinhardt örökségének közvetlen folytatója volt. Magyar jazztörténeti szempontból releváns, hogy két kiváló jazzgitáros, László Attila és – az ugyancsak a szintó népcsoporthoz tartozó – Snétberger Ferenc is egyik példaképének tekintette Lukácsot, akivel rendszeres szakmai kapcsolatban álltak.

A mintegy 300 ezer fős európai szintó közösség első nemzedéke még a középkorban érkezett Németországba és Ausztriába. Később – mint Mihály Botond tanulmányából⁵⁵ tudjuk – két csoportra váltak: az egyiket Hét karavánnak (Eftavagarja), a másikat Ausztria-belinek (Estraxarja) hívták. A Hét karaván – amelyből Django (hivatalos nevén: Jean-Baptiste) Reinhardt is származott – később Franciaországba és a mai Belgium területére vándorolt (ahol manouche-nak nevezték őket), míg az Ausztriában élők részben Olaszország, részben a mai Horvátország, Magyarország, Csehország, Szlovákia és Románia felé vették az irányt. A szintók nyelve – amely több nyelvjárásra tagolódik – a jiddishez hasonlóan erős német hatást mutat; ez a családnevekben is tükröződik.

A 19. század közepétől a szintó közösségben mind gyakrabban bukkantak fel tehetséges muzsikusok, színészek és artisták. Django Reinhardt édesanyja például egy manouche-szintó zenészekből és komikusokból álló vándortársulattal járta Franciaországot: a későbbi világhírű gitáros egy lakókocsiban született. Jellemző, hogy Kosta Lukács – akit Magyarországon Snétberger Konstantin néven anyakönyveztek⁵⁶ – is egy cirkuszos kocsiban töltötte gyerekkorát: hárfás édesapjával járta az országot. 1956 őszén éppen Lengyelországban turnéztak, amikor – a magyar forradalom és szabadságharc hírére – eldöntötték, hogy nem jönnek haza, hanem menedékjogot kérnek Ausztriában. Kéri Gábor jazzgitáros visszaemlékezése szerint hamarosan „már annyira híresek lettek, hogy nagyon jó helyeken játszottak Bécsben, és televíziós fellépésre is hívták őket. Kiderült, hogy van egy olyan törvény, ami szerint éjszakai műsorban kiskorú nem léphet fel az osztrák tévében. Akkor (...) Kostának meghamisították a papírjait. Ettől kezdve nem is volt anyakönyvi kivonata, mert az valahol elkeveredett.”⁵⁷ Ezzel magyarázható, hogy Lukács évtizedeken át illegalitásban,

⁵⁴ Kosta Lukacs Combo: Mr. Guitar. Center, 17041 ST (LP), 1969.

⁵⁵ Mihály Botond: „Django Reinhardt népe – Németország sokat szenvedett cigányai, a szintók”. *Nyelv és Tudomány*, 2010. július 8. [Online elérés](#) (hozzáférés dátuma: 2014. március 1.)

⁵⁶ Halper László: *Zenéslegendák – Legendás történetek legendás romazenészeiről*. Budapest: Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ, 2013. 61.

⁵⁷ Halper László: *Zenéslegendák – Legendás történetek legendás romazenészeiről*. Budapest: Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ, 2013. 59.

állampolgárság nélkül élt, ami zenei pályáját is nagyon megnehezítette, hiszen nem kapott útlevelet.

Halper László szerint a Bacsik Elekkel is távoli rokonságban álló „Kosta húszéves korára ismert sztár lett, akit Oscar Peterson és Ray Brown hívott magával Amerikába, de a szülei nem engedték, Hamburgban pedig megismerkedett és együtt zenélt a Beatles tagjaival – erről fényképfelvétel is készült.”⁵⁸ Az 1960-as évek végétől az NSZK-ban élt: elsősorban Münchenben, Hamburgban és Nyugat-Berlinben játszott, de saját zenekart nem tudott alakítani, válása után pedig egzisztenciálisan ellehetetlenült és hajléktalanszállóra került. Élete utolsó pillanataig gyakorolt és készült a nagy visszatérésre: a hagyományos bebop mellett fúziós jazz-rockot is kiválóan játszott, és szívesen hallgatta az akkori fiatal gitáros sztárok – John Scofield⁵⁹, Mike Stern⁶⁰, Pat Metheny⁶¹ – felvételeit. László Attila visszaemlékezése szerint „Kosta (...) a világ legnagyobb jazzgitárosai között volt. Játékmódjához, eredeti dallam- és harmóniavilágához hasonlót azóta sem hallottam. Azt is meg tudta tenni, hogy elkezdett Joe Pass⁶² stílusában játszani, majd félóra múltán átváltott George Bensonra, végül jött a saját, fantasztikus gitárstílusa. Olyan folyamatosan, akkordokkal és bravúros szólókkal tudott játszani gitáron, mint egy zongorista. Ilyet sem hallottam még. Mindezek alapján Kostának nagy tisztelője vagyok.”⁶³

A Kosta Lukáccsal rokonságban álló **Snétberger Ferenc** (1957–) ugyancsak szintó zenész családból származik: nagyszülei Graz környékéről jöttek át Nógrád megyébe – gyerekkorában otthon még németül beszéltek. Snétbergerre is nagy hatással volt Django Reinhardt, illetve a francia manouche-szintó gitáros, Bireli Lagréne stílusa, de játéka az 1980-as évek közepétől mind több új elemmel gazdagodott. Kérdésemre így határozta meg saját zenei identitását: „alapvetően jazzmuzikusnak tartom magam, s nemcsak azért, mert egykor a jazztanszakra jártam, hanem azért is, mert saját kompozícióim ritmus- és harmóniavilága leginkább a jazzből táplálkozik. Más kérdés, hogy az elmúlt tíz-tizenöt évben sikerült átlépnem bizonyos műfaji határokat. (...) Johann Sebastian Bach művészete számomra minden muzsika alapja. Nagyon megtisztelőnek éreztem, amikor *Balance* című lemezemen eljátszhattam *A fuga művészete* első kontrapunktját. (...) A brazil zenével a nyolcvanas évek közepén, elsősorban

⁵⁸ Retkes Attila interjúja Halper Lászlóval az MTA BTK Zenetudományi Intézet 20-21. Századi Zenei Archívum és Kutatócsoport Oral History Gyűjteménye számára (Budapest, 2013. szeptember–október).

⁵⁹ [John Scofield hivatalos honlapja](#) (életrajz, diszkográfia, képgalériák, kép- és hanganyagok).

⁶⁰ [Mike Stern hivatalos honlapja](#) (életrajz, diszkográfia, képgalériák, kép- és hanganyagok).

⁶¹ [Pat Metheny hivatalos honlapja](#) (életrajz, diszkográfia, képgalériák, kép- és hanganyagok).

⁶² [Joe Pass adatlapja](#) az Allmusic.com oldalon.

⁶³ Retkes Attila interjúja László Attilával az MTA BTK Zenetudományi Intézet 20-21. Századi Zenei Archívum és Kutatócsoport Oral History Gyűjteménye számára (Budapest, 2013. október).

Egberto Gismonti budapesti koncertjének hatására kezdtem ismerkedni, és olyan rétegeit fedeztem fel, amelyek sokkal mélyebbek és összetettebbek annál, mint amiket a bossa novákból és más táncművelekből ismerünk.”⁶⁴ Gitáros példaképei között említi a közelmúltban elhunyt Paco de Lucíát,⁶⁵ „aki a legnagyobb flamenco-gitáros, mert határtalan szabadságot érzek a játékában. Az ő előadásában a legcsodálatosabbak a klasszikus gitáriródalom remekművei is, például Rodrigo Aranjuez concertója. (...) Szeretem Pat Methenyt, aki egészen más vonalat képvisel, mint például én, de kitalált valamit, ami a sajátja, s amit évtizedek óta, következetesen képvisel. Gitárosként és zeneszerzőként is jelentős John McLaughlin⁶⁶ életműve.”⁶⁷ Más hangszerekek közül Keith Jarrett zongorista-zeneszerző, illetve Markus Stockhausen trombitaművész⁶⁸ volt rá nagy hatással.

Snétberger az 1980-as évek végén a Dész Lászlóval (szaxofon) és Horváth Kornéllal (ütőhangszerek) alkotott Trio Stendhal együttesben vált ismertté, majd közvetlenül a rendszerváltás előtt Nyugat-Berlinbe költözött. Azóta is Németországban él, Európa-szerte koncertezik, de rendszeresen hazalátogat. A cigány kulturális gyökerekhez való visszatérés – és egyúttal a roma integráció szerteágazó társadalmi problémája – az 1990-es évek közepe óta mind fontosabb Snétberger pályáján. Simon Knoll izraeli zeneszerző ösztönzésére meglátogatta a buchenwaldi koncentrációs tábort, „ami megrázó élmény volt, s ott szembesültem azzal, hogy a zsidók mellett az én népeemből is tízezrek pusztultak el a náciizmus idején.”⁶⁹ A holokauszt ötvenedik évfordulójára írta az *In Memory of My People* című – tradicionális cigány dallamokból építkező – gitárversenyt, amit Budapesten a Liszt Ferenc Kamarazenekarral mutatott be, s később Németországban, Olaszországban, illetve 2007-ben, a Nemzetközi Holokauszt-emléknap alkalmából, az ENSZ New York-i székházában is elhangzott.⁷⁰ Az elmúlt években Budapest díszpolgárává választott, Kossuth-díjjal kitüntetett gitárművész 2011-ben, Felsőörsön létrehozta a Snétberger Zenei Tehetség Központot, amelynek missziója „egy erős, hazai és nemzetközi szinten egyaránt elismert,

⁶⁴ Retkes Attila: „Nem kell mindent precízen eltervezni” [Beszélgetés Snétberger Ferencsel]. In: Retkes Attila: *Zenélő ezredkezdet – Válogatott interjúk, 2000–2003*. Budapest: Nap Kiadó, 2004. 239.

⁶⁵ A 2014-ben elhunyt [Paco de Lucia hivatalos honlapja](#) (életrajz, diszkográfia, kép- és hanganyagok).

⁶⁶ [John McLaughlin hivatalos honlapja](#) (életrajz, diszkográfia, kép- és hanganyagok).

⁶⁷ Retkes Attila: „Nem kell mindent precízen eltervezni” [Beszélgetés Snétberger Ferencsel]. In: Retkes Attila: *Zenélő ezredkezdet – Válogatott interjúk, 2000–2003*. Budapest: Nap Kiadó, 2004. 240.

⁶⁸ [Markus Stockhausen hivatalos honlapja](#) (életrajz, diszkográfia, kép- és hanganyagok).

⁶⁹ Retkes Attila: „Nem kell mindent precízen eltervezni” [Beszélgetés Snétberger Ferencsel]. In: Retkes Attila: *Zenélő ezredkezdet – Válogatott interjúk, 2000–2003*. Budapest: Nap Kiadó, 2004. 242.

⁷⁰ [Az adatok forrása](#) (hozzáférés dátuma: 2014. március 22.).

modellértékű iskolát teremteni, melyben a fiatal, hátrányos helyzetű roma zenei tehetségeket világszínvonalú képzés és mentorálás révén hozzásegítjük zenei karrierjük elindításához.”⁷¹

A magyar jazzélet kimagasló jelentőségű, roma (és részben zsidó) identitását hangsúlyosan vállaló személyiségei közé tartozik **Babos Gyula** (1949–) gitárművész-zeneszerző.⁷² Cigányzenész édesapja példáját követve hegedülni, majd rövid ideig zongorázni, később az Országos Szórakoztatózenei Központ (OSZK) stúdiójában gitározni tanult. A Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola jazztanszakát nem végezte el, érettségét sem szerzett. Tizenhét évesen, 1966-ban megnyerte a Magyar Rádió jazzversenyét, s ezután hamarosan Pege Aladár, majd Kovács Andor zenekarába került. 1970-ben a progresszív, olykor improvizatív rockzenét játszó Kex együttes tagja lett, majd a hetvenes években a Rákfogóban, illetve Kőszegi Imre zenekarában (Rhythm and Brass) folytatta pályáját. Első saját formációját, a populáris jazz-rockot játszó Saturnust 1979-ben hozta létre. 1984 óta zenekarvezető (BDSZ Collection, Babos Trio, Babos Trio Plusz, Babos Quartet, Babos Project Romani, Babos Project Special).

Babos Gyula egy 1982-ben készült interjúbán szokatlan őszinteséggel, a késői Kádár-korszakra egyáltalán nem jellemző nyíltsággal beszélt a cigányzene, a roma identitás és a jazz összefüggéseiről. Úgy vélte, „ebben az országban a fajtarendszerek bizonyos szinten segítik egymást. Amiről nincs sem újságcikk, sem szociográfia. (...) A cigány ember szívesebben dolgozik cigány emberrel, a közös múlt és nyelvezet miatt. (...) Igazán nagy tűzű, nagy swingű jazz-zenét mindig olyan banda játszott, amelyben roma is volt. Amely bandában nincs roma, ott a ritmussal zúr van. És van egy csomó külsős, akik beleolvadtak ebbe a galeribe, akik csak ezekkel hajlandók játszani. (...) De voltak például régen a budai úrifíúk, akik soha nem játszottak romákkal.”⁷³ Babos úgy vélte, nem csupán sztereotípiá, hanem tökéletesen igaz, hogy a cigányok „nagyon tehetségesek, vérükben van a zene, de fegyelmezetlenek (...), a magyarok viszont hűvösek, hiányzik belőlük az igazi feeling.”⁷⁴ Szerinte a cigányzenész családok gyermekei „a zenei igények növekedésével és a lehetőségek megnyílásával” fordultak a jazz irányába, és ez nem ütközött szülői ellenállásba, mert a romák körében a jazznek is magas a presztízse. Arra a kérdésre, hogy a cigány származású magyar jazzmuzikusok körében megvan-e a hajlam és a készség „az újításra, az adott keretek szétfeszítésére, a kockázatvállalásra”, Babos így válaszolt: „az újat-akarásnak nagymértékű

⁷¹ [A Snétberger Zenei Tehetség Központ honlapja.](#)

⁷² [Babos Gyula adatlapja](#) a BMC Magyar Zenei Információs Központban.

⁷³ Turi Gábor: Azt mondom: jazz – Interjúk magyar jazzmuzikusokkal. Budapest: Zeneműkiadó, 1982. 146.

⁷⁴ Turi: i. m. 146.

önbizalommal kell párosulnia, s olyan háttér kell mögé, ami a megélhetést nem zavarja. (...) Egy kurva, egy profi, mint én, akinek a családját abból kell eltartania, hogy zenész, nagyon sokszor megrendelői kívánsága szerint játszik. (...) Én nem érzek magamban annyi erőt, hogy újat tudnék játszani.”⁷⁵

Babos Gyula kompozícióiban olykor már a hetvenes-nyolcvanas években megjelentek cigány motívumok, de tudatosan csak az 1990-es évek közepén fordult a roma folklórkincs felé. Létrehozta a Babos Project Romani zenekart, amelynek *Egyszer volt...* című bemutatkozó lemezén⁷⁶ a cigányság hivatalos himnuszaként elfogadott *Gélem, gélem* című szerzemény is helyet kapott.⁷⁷ 2005-ben, a BBC Magyar Adásában így nyilatkozott a cigányzene és a jazz különös kapcsolatáról: „Egész Közép-Kelet-Európa olyan különleges, furcsán egzotikus monofon dallamvilággal rendelkezik, aminek ritmikai bonyolultsága, illetve egyszerűsége eltávolítja a latin vagy afro zenéktől. Dallamvilága érdekes és egyedi, ehhez jön egy bevándorló nép játékmódja; nagy egzotikum az itteni romák zenei világa. (...) A roma zenének táptalaj kell, s fejlődését erősen korlátozza, hogy táptalaja, hallgatósága mostanában másfelé figyel. Előadásmódjukat tartom nagyon fontosnak: ha megnézünk egy cigánynótát kottában leírva, semmit nem jelent, egész addig, míg egy nagy prímás el nem játssza a zenélés minden érzelmével és gyönyörűségével együtt. (...) A jazz mindig megújulni akaró, mindent befogadni vágyó, talán a legmodernebb, legnyitottabb zenei irányzat a században. A roma zene nem ilyen: hagyományokhoz, hierarchiához kötődő, formáit magában megtartó, muzsikus-attitűdöket is egyesítő zenészléteket eredményez, s nem nagyon hiszek benne, hogy egy komplett generációnak sikerül túllépnie saját árnyékán. Bár ne így lenne...”⁷⁸

A cigányzene különös metamorfózisát, a jazz-zel való találkozását, az improvizatív játékmódban való feloldódását jól példázza **Kathy Horváth Lajos hegedűművész-zeneszerző** (1952–) pályája.⁷⁹ A Patkány-testvérek unokaöccse, a cigányprímás és jazzgitáros Horváth „Kati” Lajos fia ötévesen kezdett hegedülni, de emellett gyermekkorában zongorázni, gitározni, hárfázni, cimbalmozni és dobolni is megtanult. „Én versenyló típusnak születtem, nem tudtam elviselni, hiába hegedülni vagy gitározni tanultam, hogy a testvérem jobban zongorázzon vagy cimbalmozzon, mint én” – emlékezett vissza tanulóéveire egy

⁷⁵ Turi Gábor: i. m. 149.

⁷⁶ Babos Project Romani: *Egyszer volt* (Once Upon A Time). Sony/Columbia, 1998.

⁷⁷ Az 1971-ben, Londonban tartott első Roma Világkongresszus a *Gélem, gélem* („Mentem, mentem”) kezdetű dalt – a jugoszláviai Žarko Jovanović romani nyelven (lovári nyelvjárásban) írt szerzeményét – fogadta el a cigányság hivatalos himnuszának.

⁷⁸ „Nincs jó vagy rossz gitáros – a lényeg hogy játssz”. Beszélgetés Babos Gyulával a BBC Magyar Adásában, 2005. augusztus 29. [A beszélgetés írott változata](#) (hozzáférés dátuma: 2014. március 22.).

⁷⁹ [Kathy Horváth Lajos adatlapja](#) a BMC Magyar Zenei Információs Központban.

2012-ben készült életút-interjúban.⁸⁰ Tizennégy évesen már virtuóz klasszikus hegedűsnek tartották – Csajkovszkij, Brahms és Paganini voltak a kedvencei –, de nem iratkozott be a konzervatóriumba, hanem az OSZK Zenei Stúdiójában folytatta tanulmányait, ahol elsősorban jazzt és szalonzenét játszott; közben Kovács Dénestől⁸¹ és Szász Józseftől⁸² vett magánórákat. 1968-tól rendszeresen játszott együtt Szakcsi Lakatos Bélával és Lakatos „Ablakos” Dezsővel, így a szakma elsősorban jazzmuzsikusként tartotta számon. „Akkoriban elektromos hegedűn még nem nagyon játszott senki itt Magyarországon, csak apám és Radics Gabi. Abban az időben kezdett feljönni Jean-Luc Ponty,⁸³ akivel egyébként jó személyes barátságban is vagyunk. (...) Akkor azt gondoltam, hogy nem is akarok annyit gitározni, azt inkább csinálja valaki más: bevettük Babos Gyulát a zenekarba. Én akkortól már csak hegedültem” – idézte fel 1969-es emlékeit.⁸⁴

Kathy Horváth Lajos ott volt a magyar avantgárd jazz születésénél: tagja volt a Rákfogó és a Syrius zenekarnak, illetve Szabados György együtteseinek, amelyekkel a IV/2. fejezetben részletesebben foglalkozunk. Édesapjának gyerekkori barátja és Arizona-beli muzsikustársa, Cziffra György zongoraművész támogatásával 1975-ben Franciaországba került, ahol előbb a Cziffra Alapítvány (Senlis), majd a Yehudi Menuhin Alapítvány (Párizs) ösztöndíjasa lett. 1982-ben fejezte be tanulmányait, és az európai cigány folklór iránt intenzíven érdeklődő – a többi között Franciaországban élő manouche-szintő vándorcigányok muzsikáját rögzítő – Menuhin hamarosan asszisztensévé, majd tanársegédjévé nevezte ki. Párizsi éveiben elsősorban a 20. századi és a kortárszenét tanulmányozta: zeneszerzőként azóta is Schönberg, Bartók, Stravinsky, Kurtág, Ligeti, Eötvös, Boulez, Lutosławski és Penderecki művészete jelent számára inspirációt. Franciaországban emellett jazzt is játszott: klubokban lépett fel, illetve két sikeres lemezt (*Chromophonie I-II*)⁸⁵ készített a magyar származású klarinétos-szaxofonossal, Seffer Józseffel (Yochk’o Seffer).⁸⁶ Ezek stiláris szempontból azért érdekeseek, mert a miskolci születésű, 1956-ban emigrált Seffer – Libisch Károly tanulmánya szerint – a hetvenes évek közepén „elkezdett magyar témákat játszani, illetve olykor a lemezei magyar

⁸⁰ Halper László interjúja Kathy Horváth Lajossal. In: Halper László: *Zenészlegendák – Legendás történetek legendás romazenészekről*. Budapest: Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ, 2013. 79–92.

⁸¹ Életrajzi kötet Kovács Dénes hegedűművészről: Ottó Péter: *A Mesterhegedűs. Kovács Dénes emlékezik*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 2007.

⁸² Szász József (1929–1984) hegedűművész, a Zeneakadémia tanára, a Weiner Vonósnégyes alapítója.

⁸³ [Jean-Luc Ponty hivatalos honlapja](#) (életrajz, diszkográfia, képgalériák).

⁸⁴ Halper László interjúja Kathy Horváth Lajossal. In: Halper László: *Zenészlegendák – Legendás történetek legendás romazenészekről*. Budapest: Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ, 2013. 86.

⁸⁵ Yochk’o Seffer – Lajos Horvath: *Cromophonie I. Le diable Angélique*. GC Editions, GC 2101 (LP), 1980. Yochk’o Seffer: *Cromophonie II. Le Livre de Bahir*. GC Editions, GC 2102 (LP), 1982.

⁸⁶ [Yochk’o Seffer francia nyelvű honlapja](#) (életrajz, diszkográfia, kép- és hanganyagok).

nyelvű címeivel is hirdette másságát. (...) Tudatosan felvállalta a magyar zeneiség és Bartók Béla szellemi örökségét: sok esetben címfordítás nélküli magyar album- és számcímekkel, továbbá a hallható magyar zenével olykor szinte provokálta az angломán, illetve nacionál-francia zenei környezetet.”⁸⁷

Kathy Horváth Lajos a rendszerváltás után hazatért, és szerepet vállalt a roma kulturális közéletben: 1996-ban a Napház (Khamorro) cigány színház, klubmozi és kulturális központ igazgatója lett; 2007-től – a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség szervezeti keretei között – európai uniós roma felzárkóztatási programok magyarországi koordinációját irányította, majd 2010-ben a Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ igazgatójává nevezték ki. Aktív előadóművészként elsősorban kortárszenével foglalkozik: 2001-ben a bőgős Lőrinszky Attilával duólemezt adott ki;⁸⁸ egy évvel később Szakcsi Lakatos Bélával vette lemezre a Kurtág, Ligeti, Eötvös és Boulez előtt tisztelgő *In One Breath* című improvizációsorozatot.⁸⁹ 2002-ben keletkezett az *Alfa és Omega* című bibliai tárgyú szimfóniája, amelynek – Babos Gyula zenei vezetésével készült – felvételén az összes hangszer (így a fúvós és ütős instrumentumokat is) Kathy Horváth szólaltatja meg.⁹⁰ Mindezek ellenére úgy véli: „ami eredményt a zenében elértem, azt mindenféleképpen a jazznek és az improvizációs készségemnek köszönhetem. Szakcsi Lakatos Béla mondását idézem: valamikor Bach és Mozart is nagyon sokat improvizált, mert különben nem lettek volna ilyen géniuszok, és igenis nem fektettek mindent papírra, hanem leültek és improvizáltak. (...) Mi most ezt szeretnénk visszahozni és csinálni.”⁹¹

⁸⁷ Libisch Károly: *Yochk'o Seffer*. Kézirat a Jazz Oktatási és Kutatási Alapítvány (JOKA) archívumában (Budapest).

⁸⁸ Kathy Horváth Lajos és Lőrinszky Attila: *Vázlatok. X-Produkción* (CD), 2001.

⁸⁹ Szakcsi Lakatos Béla – Kathy Horváth Lajos: *In One Breath*. BMC Records, BMC CD 061, 2002.

⁹⁰ Kathy Horváth Lajos: *Alfa & Omega*. Fonó Budai Zeneház, FA 297-2, 2014.

⁹¹ Halper László interjúja Kathy Horváth Lajossal. In: Halper László: *Zenészlegendák – Legendás történetek legendás romazenészekről*. Budapest: Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ, 2013. 91.